

Chantal Maes

**"...puisque
bafouillent
aussi les
astres"**

«...*puisque bafouillent aussi les astres*» ["...omdat zelfs de sterren stamelen"] is de eerste retrospectieve van kunstenares Chantal Maes (Brussel, 1965). De tentoonstelling ontleent haar naam aan een gedicht van Christian Dotremont (1922-1979), een van de oprichters van de CoBrA-groep, en is een initiatief van het curatorenduo Jean-François Chevrier en Élia Pijollet. De artieste brengt er gekende reeksen, nooit eerder vertoonde creaties en recente werken samen in een gelaagd geheel dat meer dan drie jaar lang in wording was.

De analoge foto's, video's en geluidsfragmenten uit de periode 1989-2025 worden door de curatoren omschreven als "elementen die volgens een constructieve logica in de tentoonstellingszalen zijn geordend". Een plastische constructie omdat we uiteraard te maken hebben met kunst, maar ook zelfconstructie omdat kunst en de constructie van zichzelf in de ogen van de artieste onlosmakelijk verbonden zijn (ver verwijderd van een opzettelijke fictie).

De opstelling die de curatoren voor de tentoonstelling hebben bedacht, is op z'n minst origineel te noemen: de werken van Chantal Maes zijn bijna filmisch opgesteld. Bezoekers bepalen zelf in welke volgorde ze de beelden bekijken en combineren, alsof ze hun eigen film en script schrijven. Al is er wel één kanttekening: de aktes liggen al vast en werden door de curatoren en artieste zelf gekozen.

Curatoren: Jean-François Chevrier en Élia Pijollet

Proloog

Chantal Maes belicht drie grote thema's in haar werk: spraakmoeilijkheden (stotteren), sociale interactie en het kind-zijn. "Er wordt gezegd dat ik 'de gave van het stotteren heb', vertelt de artieste. Deze gave geeft vorm aan mijn relatie met anderen, mijn denken, mijn relatie met taal en het lichaam. Ik werk vaak rond spraak, terwijl ik er zelf al sinds mijn kindertijd mee worstel. Het woord nemen, in het middelpunt van de belangstelling staan, de stille vragen zien en horen van de personen die luisteren: deze dingen zijn het onderwerp geworden van mijn onderzoek naar taal, zelfconstructie en interactie met anderen."

Stotteren ontstaat uit een web aan interacties. Om dat duidelijk te maken, opent de tentoonstelling met de videoreeks *Take a look from the inside* [Neem een kijkje van binnenuit]. In elke opname zien we hoe Chantal Maes, met een camera op haar schouder, een tekst voorleest. Terwijl ze de woorden probeert uit te spreken, volgt de lens de trillingen van haar lichaam. Elke tekst werd geschreven door een andere auteur en toont "van binnenuit" hoe het is om te stotteren. De eerste video, een "poëtische lezing", is een fragment uit *Qu'il nous arrive de bafouiller* [Dat we soms stamelen], een gedicht van Christian Dotremont. De tweede video, een "ornithologische lezing", is een fragment uit *L'Oiseau* [De Vogel], een boek van ornitholoog Jules Michel (1856). De derde video, een "sociologische lezing", zoomt in op *Interaction Ritual* [De rituelen van interactie], een boek van socioloog Erving Goffman (1967). De laatste video, een "psychoanalytische lezing" van *Les Bégaiements* [De Stotteren], een tekst van psychoanalyst Françoise Estienne (1996), wordt achteraan de zaal op een scherm getoond.

Akte 1: drempels

"Drempels", zo onthullen de curatoren Jean-François Chevrier en Élia Pijollet, "zijn alomtegenwoordig in het werk van Chantal Maes". In verschillende creaties fungeren ze zelfs als volwaardige motieven. Ze kunnen geografisch, topografisch, biografisch, metafysisch... zijn en markeren de overgang tussen binnen en buiten, tussen hier en daar. "Een drempel is een *topos* van onze menselijke ervaring, een 'gemeenplaats', in de meest nobele zin van het woord. Een drempel hoeft niet altijd een lijn te zijn. Soms is hij dik en langgerekt, een moment dat zo voorbij is of een moment dat blijft hangen."

De tentoonstelling opent met een fragment uit een reportage die RTB op 1 september 1971 gemaakt heeft: het is de eerste schooldag van een meisje. Hand in hand met haar grootmoeder stapt ze over de drempel van de school, klaar voor het eerste leerjaar. Het meisje is Chantal Maes en het is haar verjaardag. Toen het fragment op 2 september 2018 opnieuw uitgezonden werd, herkende de artieste haar jongere zelf. Ze zat toen in een cruciale fase in haar leven en deze "verschijning" zorgde voor een keerpunt: ze besloot zichzelf opnieuw op te bouwen en haar werk te herlezen. Deze tentoonstelling vormt de echo van dat proces. Het moment waarop ze zichzelf, 47 jaar later, opnieuw over de drempel van de school zag lopen, vormde zo uiteindelijk de aanleiding voor een andere "drempel" die ze in haar eigen leven zou oversteken.

Jean-François Chevrier en Élia Pijollet merken ook op dat sommige van Maes' oudste werken experimenten zijn waar het oppervlak dienst doet als plek waar fotografisch materiaal en gefotografeerd materiaal samenkomen. De serie *Velours*, bijvoorbeeld, die Chantal Maes in 1989 aan het einde van haar studies aan La Cambre maakte, reproduceert op ware schaal de plooien van een stuk stof. In 1967/1993 vergroot ze details van teruggevonden familiefoto's van een dagje aan het strand sterk uit en combineert ze die met vierkanten lucht (blauw) en zand (zwart-wit). Het is trouwens in deze reeks dat *Madou rigole* [Madou lacht] opduikt, een portret van haar grootmoeder langs moederskant.

Akte 2: gezichten en interacties

Interactie neemt een centrale plek in het universum van Chantal Maes in. "Ik heb er altijd van gedroomd," vertelt ze, "om het masker van mensen, het sociale masker, te doorprikken en het mysterie van het gezicht te doorgronden. Het is mijn fascinatie voor interactie die me bij Goffman gebracht heeft. Wie zijn of haar gezicht verliest, verliest ook de bescherming die het uiterlijk, de buitenkant biedt."

In de woorden van socioloog Erving Goffman, wiens werk *Interaction Ritual* de artieste als referentie gebruikt: "Het fotografische beeld is een scherm waar de blik op botst. Het is een transpositie. Het is zinloos om te raden wat de gefotografeerde persoon denkt. Het beeld is tegelijk een muur tussen gefotografeerde en toeschouwer, en een spiegel voor de subjectiviteit van de fotograaf en de toeschouwer."

Het onderzoek van Chantal Maes naar menselijke interacties mondde uit in twee series - *Inward Whispers* [Innerlijke fluisteringen] (1997-1999) en *Tropismes* (sinds 2003) -, een project dat nog steeds loopt in scholen met een actieve pedagogie en meerdere losse beelden. Sommige beelden worden herhaald in een tweeluik en tonen een lichtjes andere invalshoek, grimas of lichaamshouding, of tonen dezelfde handeling op twee verschillende momenten.

Tropismes zoomt in op gesprekken, een specifieke vorm van interactie waarbij gewoonlijk twee personen betrokken zijn. In de titel van elk werk lezen we wie de onzichtbare gesprekspartner op de foto is.

Inward Whispers, daarentegen, speelt zich af op luchthavens en toont de momenten, tussen twee passagiers in, waarop stewardessen en stewards aan hun balie even kunnen ontsnappen aan de stroom van woorden.

Akte 3: scholen

Scholen zijn in de ogen van Chantal Maes bijzondere plekken waar uiteenlopende gesprekken en uitwisselingen ontstaan. Toen de kunstenares in 2014 aan *Tropismes* werkte, liet ze zich inspireren door de school van haar kinderen. Twee jaar later mocht ze aan de slag in de Japanse school in Brussel, waar ze de kiem legde voor een serie die ze in de toekomst wil uitbreiden.

Wat haar zo aantrok in de Japanse school (2016-2018), was de mogelijkheid om een ruimte te ervaren die fysiek dichtbij was, maar gevormd werd door andere culturele codes. Haar beelden belichten een belangrijk idee uit de Japanse cultuur, namelijk dat van het gezicht als sociaal masker, een masker dat ook verweven is met houding, gebaren en gedrag. Op enkele grote zwart-witbeelden na, bestaat *Tropismes* vandaag uit een twintigtal kleine kleurbeelden waarvan een deel hier voor het eerst aan het publiek wordt getoond. Net als *Inward Whispers* ontsproot de serie aan een specifieke context (de schoolervaring van Japanse jongeren in België), maar de uitvoering doet denken aan een "reportage" rond interactie en de impact van drempels.

Akte 4: voorwerpen, geluidsopnames

Waar anderen werken met ooggetuigen, maakt Chantal Maes van haar toeschouwers 'oorgetuigen'. Met geluidsopnames verlengt ze de fotografische ervaring en vergroot de mogelijkheden. «...*puisque bafouillent aussi les astres*» wordt zo een "bruisende tentoonstelling doordrongen van geluiden en stille beelden", net zoals curatoren Elia Pijollet en Jean-François Chevrier wilden. *La Limite* [De limiet] laat een vliegtuig horen dat landt. De opname, in 1997 van heel dichtbij gemaakt op het spottersplatform van de luchthaven van Orly, weerklinkt op regelmatige tijdstippen en contrasteert met de andere beelden.

Meer in de marge van haar werk, speelt de artieste met voorwerpen en dan vooral met hun relatie met ons huis, onze handen en onze herinneringen. Deze foto's - compact, zwart-wit en relatief klein - schetsen een zekere intimiteit en een gewicht (alle lichamen vallen). Ze transformeren een innerlijke toestand, geven haar zichtbaar gestalte, nog voor woorden er betekenis aan kunnen schenken.

Tot slot zijn er verschillende pakkende "rouwobjecten", gefotografeerd na het overlijden van Maes' grootmoeder langs moederskant: "Ik wou er absoluut een herinnering aan bewaren", vertrouwt Chantal Maes ons toe. "Zonder foto zou ik ze niet kunnen wegdoen. Deze voorwerpen maakten deel uit van haar dagelijkse leven. We hebben een afstandsbediening omdat de televisie een centraal voorwerp was in de huizen van mijn kindertijd, een keukenweegschaal, een broodrooster en een nietjesmachine."

